

Ο πρώτος Αμένοφης ασφάλισε τα ανατολικά σύνορα της Αιγύπτου, εκστρατεύοντας ως τη Συρία. Ο δεύτερος με το ίδιο όνομα άργησε ογδόντα χρόνια ώσπου να φανεί, καθώς μεσολάβησαν οι Φαραώ με το όνομα Θούθμωσης και βέβαια η Χασεψούτ. Ο δεύτερος εκείνος Αμένοφης κατέκτησε τη Συρία, ενώ ο τρίτος βρήκε πιο βολικό να παντρευτεί τις κόρες των αντιπάλων του και να ειρηνεύσει. Στα χρόνια του, ο πλούτος των Θηβών, της πρωτεύουσάς του, έφτασε στο απόγειο. Πέθανε στα 1372 π.Χ. κι άφησε στον διάδοχό του μια απέραντη πλούσια χώρα και μια πληγή: Το ιερατείο που είχε πάλι αποκτήσει τεράστια δύναμη και υπαγόρευε τις επιθυμίες του θεού, κατά σύμπτωση επιθυμίες των ιερέων που δεν καταλάβαιναν τίποτα προκειμένου να αυξήσουν δύναμη και περιουσίες. Και να απολαύσουν ηδονές που κάθε μάλλον δεν ταίριαζαν σε υπηρέτες του θεού. Με την απληστία να περισσεύει.

Μέσα σε όλα τα άλλα, είχαν εφευρεθεί και τα «μαγικά» για μια καλύτερη ζωή, μετά τον θάνατο. Πληρώνοντας στους ιερείς το «κατιτί» τους, οι ζωντανοί εξασφάλιζαν πως, όταν θα πέθαιναν, θα έφθαναν με ασφάλεια στον άλλο κόσμο, δεν θα έχαναν το στόμα ή την καρδιά τους, το κεφάλι ή τα πόδια τους. Τα μαγικά τελειωμό δεν είχαν: Έναντι ενός όχι ευκαταφρόνητου ποσού, ο θνητός εξασφάλιζε ότι, μετά τον θάνατό του, δεν θα ξεχνούσε το όνομά του, θα είχε τη δυνατότητα να συνεχίσει να τρώει και να πίνει, θα μπορούσε να μετατρέψει το σκοτάδι σε φως, θα απομάκρυνε από το σώμα του τα φίδια κι ένα σωρό άλλα «θα» που η κερδοσκοπική φαντασία του ιερατείου είχε εφεύρει.

Ο Αμένοφης Δ' καθόλου δεν ήθελε αυτό το όνομα, καθώς περιείχε μέσα του την έννοια του θεού Άμμωνα, του οποίου το ιερατείο πρωτοστατούσε στην αρπαχτή. Μαγικά, κάθε είδους φυλαχτά, θυσίες ζώων τάχα προς τον θεό αλλά στην ουσία για το ιερατικό φαγοπότι, χαρέμια με τις ωραίες «παλλακίδες του Θεού» που γεύονταν οι ιερείς, έκλυση ηθών και διαφθορά τον ενοχλούσαν. Ανέβηκε πιτσιρικάς στον θρόνο κι αμέσως επαναστάτησε:

«Δεν με λένε Αμένοφης αλλά Αχνατόν (ή Ακενατόν)», διακήρυξε. Το όνομά του σήμαινε «ο Ατόν είναι ευχαριστημένος». Και Ατόν ήταν ο θεός Ήλιος, ο ένας και μοναδικός αληθινός θεός. Όλοι οι άλλοι ήταν παραμύθια. Ακόμα και ο μέγας Άμμωνας.

Κατά την προσφιλή μέθοδο των προκατόχων του, έσβησε από παντού κάθε επιγραφή που

θύμιζε τον Άμμωνα. Διαγράφηκε ακόμα και το όνομα του πατέρα του, που το περιείχε. Και η Θήβα, άντρο του ιερατείου του Άμμωνα, καταργήθηκε από πρωτεύουσα. Έστησε νέα, την Ακετατόν, την «πόλη του ορίζοντα του Ατόν», στη θέση που αργότερα κτίστηκε η Τελλ ελ Αμάρνα. Η Θήβα γρήγορα οδηγήθηκε στην παρακμή. Η Ακετατόν γνώρισε πρόσκαιρη ακμή κι ευημερία.

Ο μονοθεϊσμός υπέβασκε από τα χρόνια του πατέρα του Αμένοφη Γ'. Οι τότε αρχιτέκτονες Σούτι και Χορ είχαν χαράξει «ύμνο στον ένα και μοναδικό θεό» σε μια στήλη που σήμερα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο. Και ο Άμμωνας Ρα (ο θεός Ήλιος) είχε καταντήσει ο υπέρτατος θεών των Αιγυπτίων. Έτσι, ήταν φανερό ότι ο Ατόν δεν ήρθε από το πουθενά. Απλά, ήρθε άγαρμπα και βιαστικά. Ο ίδιος ο Φαραώ συνέθεσε έναν μακροσκελή ύμνο στον θεό του. Ξεκινούσε με τους στίχους (σε μετάφραση Ρίτας Μπούμη Παπά):

«Όταν ωραίος σηκώνεσαι απ' τ' ουρανού τον ορίζοντα / ω Δίσκε, ζωή αρχή ζωής! / όταν υψώνεσαι από τον ανατολικό ορίζοντα, / όλα τα εδάφη γεμίζεις με τις ομορφιές σου...».

Τον ύμνο στον Ατόν αντιγράφει ο Ψαλμός CIV του Ησαΐα, που γράφτηκε επτακόσια χρόνια αργότερα. Στα 1912, ο Αμερικανός ιστορικός και αιγυπτιολόγος, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Σικάγου, Jas. H. Breasted υποστήριξε ότι ο μονοθεϊσμός γεννήθηκε με την επί Θούθμωση Γ' ενοποίηση του μεσογειακού κόσμου κάτω από την εξουσία της Αιγύπτου. Ίσως να ισχύει αυτό για τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, καθώς στον Ελλαδικό χώρο, από αυτήν ακριβώς την εποχή (ΙΔ' π.Χ. αιώνας) αρχίζει η εξάπλωση του Δωδεκάθεου. Άλλωστε, η Αίγυπτος αποδειγμένα ποτέ δεν υπέταξε την Κρήτη, τον Ελλαδικό χώρο και το Αιγαίο.

Η κυρίαρχη διαφορά ανάμεσα στον Ήλιο Άμμωνα Ρα και στον Ήλιο Ατόν, είναι ότι ο πρώτος ήταν ο υπέρτατος θεός μόνο των Αιγυπτίων, ενώ ο Ατόν ο μοναδικός θεός όλων των ανθρώπων και όλων των κρατών της γης. Κι ακόμα, ο Άμμωνας Ρα ήταν θεός που σύχναζε στα πεδία των μαχών, πολεμούσε και νικούσε. Ο Ατόν προτιμούσε να ζει ανάμεσα στα λουλούδια, τα δέντρα και τις εκδηλώσεις της ζωής σε καιρό ειρήνης. Ήταν ο Θεός που

έκανε «τα πρόβατα να χοροπηδούν» και «τα πουλιά να πετούν στους κήπους». Ο θεός δεν είναι πια πρόσωπο με ανθρώπινη μορφή αλλά μια θεία ιδιότητα, η οποία στηρίζεται στην γονιμοποιό και τροφοδότρια θερμότητα του ήλιου. Η δόξα της φλεγόμενης τροχιάς του είναι το έμβλημα της υπέρτατης δύναμης. Ταυτόχρονα, ο ήλιος είναι θεός του έρωτα, τρυφερός δημιουργός του παιδιού στην κοιλιά της μάνας, αλλά και θεός της καλοσύνης και της ειρήνης.

Ο Αχνατόν απαγόρευσε στους καλλιτέχνες να παριστάνουν τον Ατόν με οποιονδήποτε τρόπο, επειδή «ο θεός δεν έχει ανάγκη μορφής». Τους ζήτησε όμως να απελευθερωθούν από τις φόρμες του ιερατείου και τις συμβατικότητες και να δώσουν στα έργα τους τις μορφές που οι ίδιοι αναγνώριζαν στα θέματά τους. Η ελευθερία στην Τέχνη ανέδειξε μεγάλους καλλιτέχνες όπως ο Μπεκ, ο Αούτα κι ο Νουτμόσε. Ζωγράφισαν ζώα και φυτά με έρωτα προς τη λεπτομέρεια και την τελειότητα αλλά κι αναζήτησαν θέματα που απεικόνιζαν την ευτυχία και την αφθονία, σε αντίθεση με προηγούμενες εποχές, όταν η θεματική περιστρεφόταν γύρω από την πείνα και το σκοτάδι που εκδιώκονταν είτε χάρη στον Φαραώ είτε χάρη στον θεό.

Ουσιαστικά, η επανάσταση του Αχνατόν ήταν η πορεία ενός ποιητή προς την ουτοπία. Ποτέ του δεν κατάλαβε ότι η πίστη δεν αλλάζει από τη μια μέρα στην άλλη. Κι ότι δεν φθάνουν τα διατάγματα για να καταπολεμηθούν δοξασίες αιώνων, κυρίως όταν αυτές στηρίζουν συμφέροντα. Συγγραφείς και καλλιτέχνες βρήκαν τον παράδεισο της δημιουργίας, την απόλυτη ελευθερία στην έκφραση, το τέλειο περιβάλλον για την υλοποίηση της έμπνευσης. Το ιερατείο όμως, οι μάγοι και οι κατασκευαστές φυλακτών, η γραφειοκρατία και οι τοπικοί εξουσιαστές είδαν τη νέα θρησκεία ως τον τρομερό αντίπαλο, τον επικίνδυνο ανταγωνιστή που απειλούσε όλα όσα είχαν κερδίσει με την εκμετάλλευση της λαϊκής πίστης και της αφέλειας ενός λαού στην πλειοψηφία του δεισιδαίμονα και αγράμματου. Το ροκάνισμα της εξουσίας του Αχνατόν ξεκίνησε από μέσα:

«Ο Αχνατόν είναι βλάσφημος»: Απαγόρευσε τη λατρεία θεών που αγαπά ο λαός και που είναι ριζωμένοι στις καρδιές μας ατέλειωτους αιώνες.

«Ο Αχνατόν είναι βλάσφημος»: Εξάλειψε τον Άμμωνα από όνομα του πατέρα του, δείχνοντας ασέβεια στους νεκρούς.

Οι παλιοί θεοί λατρεύονταν στα κρυφά, το ιερατείο ραδιουργούσε, ακόμα και οι υπουργοί του εύχονταν τον θάνατό του, πριν να αφηθεί η αυτοκρατορία να καταρρεύσει.

Ο Φαραώ συνέχισε να ζει στον κόσμο του. Είχε αποκτήσει επτά κόρες και κανένα γιο αλλά δεν ήθελε να κάνει χρήση του νόμου που του επέτρεπε να κοιμηθεί με άλλη προκειμένου να αποκτηθεί διάδοχος. Ήταν πιστός στη σύζυγό του, πανέμορφη Νεφερτίτη, την οποία αποκαλούσε «κυρία της ευτυχίας του, η οποία με τον ήχο της φωνής της ευχαριστούσε την ψυχή του Φαραώ». Κι όταν ορκιζόταν, έλεγε «στην ευτυχία που μου προσφέρουν η βασίλισσα και τα παιδιά της». Είναι ο μοναδικός Φαραώ που απεικονίζεται σε κόσμημα αγκαλιά με την γυναίκα του. Η Νεφερτίτη άλλωστε επηρέαζε την τέχνη της εποχής της, στήριζε τον Φαραώ στην θρησκευτική του μεταρρύθμιση κι έφερε αναστάτωση στις ως τότε κρατούσες παραδόσεις. Στις δημόσιες εμφανίσεις, κρατούσε τον βασιλιά από το χέρι, ενώ γύρω από τον θρόνο, το κοριτσομάνι έπαιζε αμέριμνο. Το όνομά της σήμαινε «η αγαπημένη που έρχεται». Ήταν κι αυτή μια πριγκίπισσα των Μιτάνι που παντρεύτηκε τον Φαραώ στα πλαίσια της λογικής της διατήρησης της ειρήνης. Παρά τα προξενιά και τις σκοπιμότητες, ο έρωτας ανάμεσά τους επήλθε κεραυνοβόλος.

Τα σύννεφα όμως πλήθαιναν στον ορίζοντα, καθώς δεν έλειψε και ο εξωτερικός παράγοντας. Στα 1893, ο Ουίλιαμ Φλίντερς Πίτρι ανακάλυψε στην Τελλ ελ Αμάρνα πάνω από 350 πινακίδες, επιστολές στην σφηνοειδή γραφή, με εκκλήσεις τοπαρχών της Ανατολής προς τον Αχνατόν, να τους στείλει βοήθεια. Χετταίοι και άλλοι απειλούσαν τις αιγυπτιακές κτήσεις.

Ο Φαραώ δισταζε. Ποτέ του δεν είχε πειστεί ότι η Αίγυπτος είχε δικαίωμα να υποδουλώνει άλλους λαούς και να τους επιβάλλει φόρους. Κι ότι έπρεπε να αποκρούσει εχθρούς που εισέβαλαν στις αιγυπτιακές κτήσεις για να τις καταπιέζει ο ίδιος. Οι υποτελείς τον πήραν χαμπάρι. Η μια μετά την άλλη, οι χώρες ξεσηκώθηκαν, έδωξαν τις αιγυπτιακές φρουρές και σταμάτησαν να πληρώνουν «προστασία». Ουσιαστικά, ανέκτησαν την ελευθερία τους χωρίς να ανοίξει μύτη. Ταυτόχρονα όμως, τα δημόσια ταμεία της Αιγύπτου που χάρη στους φόρους των υποτελών ήταν γεμάτα, άρχισαν να αδειάζουν. Η εκμετάλλευση των ορυχείων χρυσού σταμάτησε, η διοίκηση πέρασε σε κατάσταση χάους. Κόπηκε η χρηματοδότηση ποιητών και καλλιτεχνών και μαζί της χάθηκαν και οι φίλοι. Ο λαός στράφηκε εναντίον του ανοιχτά. Όλοι περίμεναν τον θάνατό του. Αλλά και ο ίδιος καρτερούσε το τέλος του.

Πέθανε κάπου ανάμεσα στο 1362 και το 1356 π.Χ. Όταν οι αρχαιολόγοι έφτασαν ως τη σαρκοφάγο του, ανακάλυψαν κάτω από τα οστά των ποδιών του ένα φύλλο χρυσού με την τελευταία προσευχή του:

«Αναπνέω την εξαιρετική πνοή που βγαίνει από το στόμα σου, θαυμάζω κάθε μέρα την

ομορφιά σου, θέλω με πάθος ν' ακούσω την γλυκιά σου φωνή, έστω κι αν έχεις τη μορφή του βόρειου ανέμου. Για να ξανανιώσουν τα μέλη μου από την αγάπη σου. Δώσε μου το χέρι και βοήθησέ με να δεχτώ το πνεύμα σου και να πάρω ζωή από αυτό. Φώναζέ με με τ' όνομά μου στους αιώνες κι αυτό δεν θα χαθεί ποτέ».

Η χήρα Νεφερτίτη προσπάθησε να διατηρήσει την πολιτική του Αχνατόν. Χωρίς καμιά βοήθεια από κανέναν, δεν τα κατάφερε. Σχεδόν δυο χρόνια αργότερα, δέχτηκε ως νέο Φαραώ τον πιτσιρικά άντρα μιας από τις κόρες της. Ο Αχνατόν του είχε δώσει το όνομα Τουταγχατόν για να θυμίζει τον θεό Ατόν. Βασίλευσε για λίγο κάτω από την επιρροή της πάντα όμορφης πεθεράς του. Ξαφνικά, άλλαξε το όνομά του σε Τουταγχατόν

ώστε να θυμίζει τον Άμμωνα κι αποκατέστησε το ιερατείο, επιστρέφοντας στις Θήβες, την παλιά πρωτεύουσα που ο Αχνατόν είχε καταργήσει. Πέθανε με μυστηριώδη τρόπο στα 18 του και ξεχάστηκε. Ακόμα κι από τους καταλόγους των βασιλέων διαγράφηκε. Ξανάρθε στην επιφάνεια, όταν, συμπτωματικά, στα 1922 ανακαλύφθηκε ο τάφος του.

Η Νεφερτίτη ξαναπαντρεύτηκε, αυτή τη φορά ένα γέρο με διασυνδέσεις και δύναμη. Έμεινε στην εξουσία άλλα τέσσερα χρόνια. Με τον θάνατό της, η πόλη Ακετατόν εξαφανίστηκε από τον χάρτη, όπως και η μνήμη της κι ο τάφος της. Η Αίγυπτος έπεσε ακόμα πιο βαθιά στην μιζέρια και την αναρχία. Ο πανίσχυρος στρατηγός Χορεμχάμπ, παλιός σύντροφος και φίλος του Αχνατόν, ήταν αυτός που τα βρήκε με το ιερατείο κι ανέλαβε την ηράκλεια προσπάθεια να αναστήσει το βασίλειο. Όλα αυτά όμως είναι μια άλλη ιστορία.

(Εθνος της Κυριακής, 18.3.2001) (τελευταία επεξεργασία, 20.9.2009)